

**gerard vestering:
Herkomst van de stof
in Jacob Duym's
"Den Spieghel der
Getrouwicheyt".**

**Roelofarendsveen,
1983.**

VOOR MARION :

"Het is soms verstandiger naar goede raad te
luisteren dan bij zichzelf te rade te gaan.
Bedankt voor je vele geduld".

INHOUD.

Inleiding	2
1. Leven en werk	5
1.1 Leuvense tijd (1547 - 1576)	7
1.2 Strijder voor nationale onafhankelijk- heid (1576 - 1588)	8
1.3 Leidse tijd (1588 - 1608) en dood in Brabant	9
1.4 Werk	11
1.5 Rederijker, overgangsfiguur, vernieuwer ?	13
2. "Den Spieghel der Getrovwicheyt"	16
2.1 Samenvatting van de inhoud	16
2.2 Analyse van "Den Spieghel der Getrov- wicheyt"	21
3. Het "Weibertreue" - motief tot \pm 1600	27
3.1 Strijd om de historiciteit	27
3.2 Overzicht van het materiaal van vóór 1600 m.b.t. de strijd rond Weinsberg	31
4. Confrontatie van Jacob Duym's "Den Spieghel der Getrovwicheyt" met "Weibertreue" -gegevens voor 1600	45
4.1 Opmerkingen bij schema I	47
4.2 Rangorde van meerdere of mindere ver- wantschap met Duym's toneelstuk	51
4.3 Aanvullende bronnen naast Mont. III	52
5. Slotconclusies	56
Noten	59
Bijlage I	65
Literatuur	70

4 CONFRONTATIE VAN JACOB DUYM'S "DEN SPIEGHEL DER GETROV- WICHEYT" MET "WEIBERTREUE" - GEGEVENS VOOR 1600.

Jacob Duym was een merkwaardig man. Waar hij in vijf van de zes "Spieghels" keurig zijn inspiratiebron vermeldt⁷⁶, schrijft hij op het titelblad van "Den Spieghel der Getrovwicheyt" slechts : *"Ghenomen uyt verscheyden Schrijvers van 'tgheen in de Duytsche landen is geschiet ..."* Ter verduidelijking laat hij de "Poeet" in de voorreden zeggen : *"De Duytsche Schrijvers veel doen in haar schriften vermaen ..."* Het gaat dus om een aantal "Duytsche"⁷⁷ schrijvers die een zaak aangaande de "Duytsche" historie beschrijven. Aandachtige lezers kunnen hiermee uit het rijtje der genoemde werken van vóór 1600 uit het vorige hoofdstuk de naam "Cluchtboeck" als mogelijke bron voor Duym's stuk doorstrepen, omdat dit van Nederlandse origine is. Verder is er nog een tweede argument aan te geven, waardoor het onwaarschijnlijk is dat Jacob Duym uit deze bron zal hebben geput bij het schrijven van zijn toneelstuk, n.l. de geschiedenis speelt zich niet af in Weinsberg maar in *"de hooftstadt van Beyren gheheeten Monicken"*.

Opvallend bij Duym's verwijzingen naar de bronnen van de diverse toneelstukken is het feit, dat er enkele malen nadrukkelijk wordt aangegeven dat er buiten de "hoofdbron" nog meerdere schrijvers zijn geraadpleegd. Dat hij deze niet bij name noemt, kan misschien een aanwijzing zijn voor het ondergeschikte belang dat hij hieraan toekende in vergelijking met de "hoofdbron". Door toch de woorden *"ende andere Schrijvers"* op te nemen, wilde hij mogelijk de zorgvuldigheid bij de stofvinding (vermijden van schijn van eenzijdigheid) onderstrepen, waarmee hij bij de voorbereiding van het schrijven te werk was gegaan. Al tasten we over de aard van deze bronnen in het duister.

Wat nu te denken van het niet vermelden van de "hoofdbron" in het geval van "Den Spieghel der Getrovwicheyt" en aan welk aantal schrijvers moeten we in dit verband denken? Dat het om meer dan één gaat, is zondermeer duidelijk : Het "Middelnederlandsch woordenboek" geeft o.a. bij het woord "verscheyden" aan⁷⁸ ; "verschillend, van iets anders

afwijkend of onderscheiden". Na enkele voorbeelden staat er :

"In het Ndl. zou dit alleen een getal groter dan twee kunnen aanduiden, hetz. als fra. "plusieurs", hd. "mehrere"; doch met het bijdenkbeeld "onderling verschillend". Ook in deze zin komt het woord al in de latere middeleeuwen voor".

Spraken de auteurs van de door Duym gekozen bron niet genoeg tot de verbeelding om één ervan met een plaats op het titelblad te vereren als "hoofdbron" ? Wordt er bedoeld dat alle bronnen ongeveer gelijkwaardig zijn ? Was er sprake van een soort verzamelband met verhalen, waarbij de herkomst van de diverse verhaaltjes niet meer zo duidelijk aanwijsbaar was ? Mogelijk kan een confrontatie van het in het vorige hoofdstuk verzamelde materiaal met de gegevens uit Duym's toneelstuk meer licht brengen in deze materie. Hieruit wordt misschien duidelijk welke verwantschap er bestaat tussen "Den Spieghel der Getrovwicheyt" en in de traditie al voorhanden zijnde bouwstenen m.b.t. dit stukje Duitse geschiedenis en van daaruit wat Jacob precies bedoeld heeft met voorgaande citaten.

Het vraagstuk, waarvoor we ons in dit hoofdstuk geplaatst zien, is kort gezegd : welke bronnen zijn er mogelijk aan te wijzen voor Duym's verhaal; waarbij we uiterst voorzichtig te werk dienen te gaan bij het formuleren van eindconclusies. Immers doordat Jacob Duym zijn bronnen niet expliciet vermeldt, is zekerheid in dezen na bijna vier eeuwen een illusie.

Hoe gaat deze confrontatie er nu uitzien, m.a.w. van welke methode maak ik gebruik om een antwoord te vinden op voorgaande vraagstelling ?

In de eerste plaats bedien ik me van een systeem⁷⁹ van karakteristieken, ondergebracht in 3 hoofdgroepen :

- a. Personen.
- b. Plaats van handeling.
- c. Handelingsverloop.

Deze zet ik af tegen alle mogelijke bronnen⁸⁰, die reeds in

het vorige hoofdstuk in kaart zijn gebracht⁸¹. In dit schema krijgt Duym's verhaal uiteraard een centrale plaats. Komt een bepaalde karakteristiek vóór in een werk, dan krijgt deze een kruis. Is het zo, dat een bepaalde karakteristiek niet alleen vóórkomt, maar tevens een plaats heeft in "Den Spieghel der Getrovwicheyt", dan heb ik me bediend van dit teken : ⊗ .

Hiermee ontstaat een overzicht waarin te lezen is welke karakteristieken te vinden zijn in de diverse kandidaatbronnen en tevens of er een overeenkomst is met Duym's toneelstuk. Ook zal vanuit voornoemd schema duidelijk worden in hoeverre Jacob Duym gebruik heeft gemaakt van gegevens uit de beschikbare bronnen en in welke mate er sprake is van een persoonlijke uitbreiding of bewuste afwijking van het voorhanden zijnde materiaal. Enkele aantekeningen zullen dit verhelderen.

In de tweede plaats stel ik d.m.v. dit schema een zekere rangorde vast: welke eventuele bronnen bevatten de meeste overeenkomsten met Duym's stuk, zo afzakkend naar die bronnen, die nagenoeg géén verwantschap kennen met het toneelstuk uit 1600. Omdat er diverse bronnen zijn, die zelf al aangeven welk werk ze als uitgangspunt hebben genomen (expliciete ontleningen), dienen enkele kanttekeningen voorgaande rangorde te vergezellen.

In de derde plaats leg ik de met Duym overeenkomende karakteristieken van no. 1 in de rangorde naast Duym's werk, vul hiaten aan met karakteristieken van no. 2 in de rij, enz. tot het gehele scala van kenmerken, die "Den Spieghel der Getrovwicheyt" bevat op verantwoorde wijze is terug te vinden in de bronnen. Hiermee hebben we een lijstje gevonden van werken die mogelijk door Duym zijn geraadpleegd tijdens het schrijven van zijn toneelstuk.

4.1 Opmerkingen bij schema I. (zie volgende blad)

In het schema valt al direct op dat er in de categorie "Personen" maar weinig werken zijn, die zowel de kwalificatie "keizer" als "Conrad III" bevatten (alleen Naucleus, Mont. II en Mont. III).

PERSONEN.										Plaats														
	omschrijving v.d. bezetter.						personen v. h. intermezzo			naam	Wobbe	konst v												
	alleen koning	alleen keizer	alleen heer	Conrad	Conrad III	Conrad IV	herzog Friedrich, broer v.d. keizer	Heinrich, zoon v.d. keizer	de Welfen.	Welfhus	Veltmaerschalk v. d. Keyser.	Veltmaerschalck v. Welfhus.	Een heraut.	15 Borgemeester v. Weinsberg.	25 Borgemeester v. Weinsberg.	Muyken Vet	Schoonteach	Een boer.	vrouw van Welfhus.	andere vrouwen	Hoplieden	Weinsberg = slot (vesting).	Weinsberg = stad.	
1. Kaiserchronik	X			X																			X	
2. Otto v. Freisingen	X																						X	
3. Anonym. Weingart.	X																						X	
4. Weingart. Jahrbücker.	X			X																				
5. Annal. Palidenses	X						X																X	
6. Annal. Klost. Disibod	X			X																			X	
7. Rappgawisch. Chron.	X																						X	
8. Hedio	X																						X	
9. Munstero	X			X																				
10. Koelhoffische Chron.	X				X		X	X																
11. Mulius	X			X			X																	
12. Carion		X		X			X	X															X	X
13. Ein statt... (Mont I)			X																					
14. Manlio.		X		X																			X	
15. Annal. Patherbrunn.	X						X																	
16. Chron. reg. colonien.	X						X																	
17. Trith. I (Chron. Hin.)	X			X			X																	
18. Trith. II (Ann. Hin.)	*	*		X			X																X	X
19. Naclerus																								
20. Franck.		X					X	X																
21. Regentenbuch	X			X																				
22. Wendunmuth		X					X																	
23. Ein küne... (Mont II)																							X	
24. Von der bekegung (Mont III)																								
25. Dugm																								

* hier sprake van insequentie begin koning, eind keizer

Een duidelijke schifting binnen de bronnen brengt het kenmerk "vrouw van Welfhus". Slechts in Mont. III komt deze voor en in "Regentenbuch". Deze combinatie is niet toevallig: Mont. III vermeldt immers expliciet dat de gegevens uit "Regentenbuch" afkomstig zijn. In het vorige hoofdstuk hebben we reeds aangegeven, dat Mont. III tot in woordkeus verwant is met "Regentenbuch".

Verder bevestigt het schema het aparte karakter van de geschiedenis van Muylken vet, Schoonteuch en de boer. In géén van de bronnen is er ook maar de minste overeenkomst te bespeuren met Duym's verhaal, zodat we deze geschiedenis moeten herleiden tot een andere, mij onbekende bron, of tot een eigen vinding van Jacob Duym.

Opvallend is tevens, dat de personen van het "tweede plan" betrokken bij het beleg van de stad, zoals de beide Borghe-meesters, de Heraut, Hoplieden en beide Veltmaerschalccken ook niet in de bronnen zijn terug te vinden. Het ligt voor de hand aan te nemen, dat Jacob Duym wel gegevens over een beleg heeft gebruikt uit de bronnen (zie onder "Handelingsverloop" m.n. de informatie in de rubriek SW) doch dat de aard van zijn werk, het creëren van een toneelstuk, het noodzakelijk maakte bepaalde personen als sprekende toneel personen te introduceren, die in de bronnen in het geheel niet voorkwamen.

Hier zien we, dat Duym zelf de beschrijving van het beleg aankleedde door nieuwe personen te creëren. Zijn ervaring opgedaan in krijgsdienst van de prins tijdens vele belegeringen van diverse steden is er mogelijk debet aan, dat hij deze episode tot in details verder kon uitwerken, daarbij afwijkend van zijn bronnenmateriaal. Dat hij twee Borghe-meesters introduceerde heeft misschien te maken met het feit, dat hij zo in staat was twee van elkaar afwijkende standpunten in zijn toneelstuk op te nemen om zodoende psychologisch gezien een rijker werk te schrijven.

Ook gaf dit hem de gelegenheid bespiegelingen te geven over de toestand binnen de stad tijdens het beleg. Of er hier sprake is van een verborgen toneelwet m.b.t. het minimum-aantal binnen een scène optredende personages valt buiten de aard van dit onderzoek, maar is mogelijk een onderwerp

voor nadere bestudering.

In de categorie "Plaats van handeling" zijn de belangrijkste kandidaat-bronnen het eens over het predikaat "stad", met uitzondering van Mont. II.

In Duym's werk komt overigens een merkwaardige tweeslachtigheid voor m.b.t. de vraag tot wiens machtsgebied Weinsberg eigenlijk hoorde. In rg. 12 - 13 van de inleiding lezen we ; "Welphus die in VVijsberch had veel vrienden en magen" ; in rg. 100 treffen we in de woorden van de Veltmaerschallck des Keysers dezelfde visie aan : "Ick denck sy zijn ghevlucht tot VVijsberch by de vrinden,..." Kortom : Weinsberg als Welphus-vriendelijke stad. In rg. 196 constateert de Tweede Borghemeester echter : "Buyten is onsen vrient (de keizer) en den vyant (Welphus) is binnen". In rg. 689 bevestigt de Tweede Borghemeester dit: "Spaert Heer (gericht tot de keizer) u eyghen stadt ..." Mogelijk wordt hier in deze inconsequentie iets zichtbaar van de diversiteit van de door Duym gebruikte bronnen.

Het meest opvallende in de derde categorie "Handelingsverloop" is de opvatting, waarbij Jacob Duym duidelijk afwijkt van in alle bronnen beschikbare gegevens. In reactie op het naar buiten komen van de stoet der vrouwen met de mannen op hun rug, treffen we in alle bronnen die deze episode verwoordden de visie aan, dat Friedrich of vergelijkbaar persoon vindt dat de keizer het niet zou moeten nemen dat hij zo is beetgenomen. Een houding van protest, omdat de vrouwen de belofte van de keizer onjuist en onrechtmatig hebben geïnterpreteerd. De keizer zelf daarentegen is hierbij de vergevingsgezinde; hij beroept zich op zijn belofte en is onvoorwaardelijk geneigd de vrouwen hun zin te geven. In Duym's werk echter is er sprake van een omgekeerde visie : de keizer is in eerste instantie boos en moet door de Veltmaerschallck op zijn plicht gewezen worden, de belofte aan de vrouwen gedaan, na te komen. Een verklaring voor deze merkwaardige omdraaiing t.a.v. alle bronnen kan ik niet geven. Mogelijk stond het de schrijver tijdens het schrijfproces niet helder meer voor ogen welke persoon welke visie verkondigde, zodat Duym zich hier vergistte en beide visies verwisselde. Ook kan er sprake zijn van een opzet-

telijke verandering, maar de reden hiervan ontgaat me helaas.

4.2 Rangorde van meerdere of mindere verwantschap met Duym's toneelstuk.

Een stap verder op de weg naar ontsluiting van de bronnenkwestie i.v.m. Jacob Duym's "Den Spieghel der Getrovwicheyt" is het samenstellen van een verwantschaps-rangorde binnen de diverse eventuele bronnen. Met behulp van het schema uit de vorige paragraaf creëer ik deze ranglijst. Alleen duidelijke overeenkomsten, in het schema voorzien van het teken ⊗, komen in aanmerking bij deze optelling. De rangorde ziet er als volgt uit :

<u>mogelijke bronnen :</u>	<u>aantal overeenkomsten met het stuk van Jacob Duym :</u>
1. Von der belegerung (Mont. III)	22 overeenkomsten
2. Regentenbuch	16 "
3. Ein küne ... (Mont. II)	15 "
4. Trith. I (Chron. Hir.)	12 "
5. Wendunmuth Nauclerus Trith. II (Ann. Hier.)	11 "
8. Franck	10 "
9. Annal. Patherbrunn. Mutius	9 "
11. Chron. reg. colonien.	7 "
12. Manlio Ein statt ... (Mont. I) Repgauische Cron. Annal. Klost. Disibod.	6 "
16. Hedio Annal. Palidenses Anonym. Weingart. Otto v. Freisingen Kaiserchronik	5 "
21. Carion	4 "

22. Koelhoffsche Chron. Weingart. Jahrbucher	2 overeenkomsten
24. Munstero	1 overeenkomst

Doordat, zoals ik reeds in de vorige paragraaf gememoreerd heb, Mont. III rechtstreeks afgeleid is van "Regentenbuch" en doordat het aantal overeenkomsten in Mont. III aanzienlijk groter is, mogen we hieruit afleiden, dat het waarschijnlijker is dat Jacob Duym Mont. III heeft gebruikt dan dat hij "Regentenbuch" zou hebben aangewend. "Regentenbuch" staat dan ook duidelijk in de schaduw van Mont. III. Er zijn n.l. géén elementen aan te wijzen in "Regentenbuch" die in Duym's werk aanwezig zijn, die niet in Mont. III voorkomen. Hiermee meen ik de "hoofdbron" van "Den Spieghel der Getrovwicheyt" zichtbaar te hebben gemaakt. Door gebruik te maken van de informatie aanwezig in "Von der belegerung Weinsberg in Bayren"(Mont. III) was Duym in staat gegevens aan te wenden, die in andere bronnen ontbraken.

4.3 Aanvullende bronnen naast Mont. III.

In deze paragraaf zal ik trachten een antwoord te geven op de vraag welke bronnen buiten Mont. III essentiële informatie bevatten m.b.t. Duym's toneelstuk. Onder essentieel versta ik in dit verband die informatie die voorkomt in Duym's werkje van 1600, doch die hij niet terug kon vinden in Mont. III. Omdat we inmiddels beschikken over een bron die een groot aantal overeenkomsten in zich draagt, zal het duidelijk zijn dat de resterende bronnen nog slechts een marginale rol kunnen spelen.

Het nu volgende overzicht maakt die overeenkomsten tussen Mont. III en "Den Spieghel der Getrovwicheyt" duidelijk. Ook is het interessant te zien waar Duym afwijkt van Mont. III.

Overeenkomende karakteristieken :

	Mont. III	"Den Spieghel der Getrov- wicheyt"
	1 / 2. bezetter = keizer Conrad III	vgl. o.a. rg. 146
	3. Welphus	" lijst optredende perso- nen.
<u>PERSONEN.</u>	4. vrouw van Welphus doet bede a.d. keizer	" o.a. rg. 786 t/m 794.
	5. andere vrouwen komen uit de stad, hun mannen dragend	" o.a. neventekst bij rg. 848.
<u>PLAATS VAN HANDELING.</u>	6. Weinsberg = stad	" o.a. inleid. rg. 25.
	7. Weinsberg is stad van Welphus	" opmerkingen par. 4.1.
	8. Strijd voorafgaande aan bezetting v. Weinsberg, Welphus lijdt zware nederlaag	" rg. 1 t/m 20.
	9. Welphus vlucht de stad in	" rg. 37 en 43.
	10. grote nood i.d. stad, o.a. hongers- nood	" rg. 204 en 205.
	11. groot gebrek aan alles	" idem.
	12. dreiging van oproer i.d. stad	" rg. 210.
	13. inname v.d. stad door de keizer	" rg. 615 t/m 617.
	14. Welphus in grote nood, niets kan hem meer helpen	" rg. 655 t/m 665.
<u>HANDELINGS- VERLOOP.</u>	15. toch hoopt hij op genade	" rg. 670.
	16. de hertog en zijn mannen moest men ge- vangen nemen	" rg. 716.
	17. de hertogin en andere vrouwen doen bede a.d. keizer	" rg. 727 t/m 770.
	18. keizer doet belofte a.d. hertogin en andere vrouwen	" rg. 727 t/m 770.
	19. het toekijken van velen bij het naar buiten komen v.d. stoet der vrouwen	" rg. 827 t/m 830.
	20. vrouwen dragen hun mannen op de schou- ders	" rg. 847 t/m 860.
	21. keizer houdt woord	" o.a. rg. 890.
	22. vergeving door de keizer	" rg. 895.

Afwijkende karakteristieken :

1. letterlijke tekst v.d. belofte v.d. keizer is anders.
2. niet alleen mannen op de schouders, ook kinderen in de schoot.
3. protest van velen tegen het toestaan en niet straffen v.d. daad
der vrouwen; de keizer beroept zich op zijn woord en is verge-
vingsgezind.

Voor welke karakteristieken kon onze 16e eeuwse schrij-
ver niet terecht bij Mont. III, terwijl hij deze wel in
zijn toneelstuk verwerkte ? Ik meen hier een onderscheid
te moeten maken tussen de volgende twee groepen karak-

teristieken :

a. groep I bestaat uit :

1. Keizer dreigt met vernietiging v.d. stad;
2. Omsingeling v.d. stad door het leger v.d. keizer;
3. Roep om vrede;
4. Het feit, dat de vrouwen de mannen "op hun lijf droegen".

Met name de laatste twee karakteristieken komen alleen voor in no. 3 in de verwantschapsrangorde n.l. Mont. II ("Ein küne that der weiber"). De andere karakteristieken komen ook in andere bronnen voor, waarbij karakteristiek 2 in een groot aantal bronnen is terug te vinden. Het ligt voor de hand, op grond van deze gegevens, te besluiten dat ook Mont. II deel heeft uitgemaakt van Duym's bronnenpakket.

Hiermee is het tevens mogelijk een verklaring te geven voor het feit, dat Duym van zijn bron Mont. III afweek in die zin dat hij de vrouwen alleen hun mannen liet dragen, niet zoals de bron vermeldde, ook de kinderen in de schoot. In Mont. II n.l. wordt er alleen gesproken over het dragen van mannen. Onze schrijver kon dus beschikken over een alternatief t.a.v. dit punt. Waarom Duym nu juist tot deze afwijking t.o.v. zijn "hoofdbron" heeft besloten, is na al die jaren niet meer te achterhalen.

b. Tussen achtervolging door de keizer, vlucht in de stad en de uiteindelijke gedwongen overgave van de stad na een beleg ligt in "Den Spieghel der Getrov-wicheyt" nog de episode van de uitval van Welfus met het oogmerk de keizer te verrassen. Deze episode is vervat in de volgende karakteristieken (groep II) :

1. Verrassende uitval uit de stad;
2. Resultaat v.d. uitval : vele doden aan de kant van Welfus;

De keizer beantwoordt deze uitval door zijn beslis-

sende stormloop op de stad.

3. Stormloop van de keizer en overwinning.

In beide tot nu toe gevonden bronnen treffen we niets aan m.b.t. deze verrassings-uitval. Toch zijn er een aantal bronnen die melding hebben gemaakt van deze verrassende uitval met zijn desastreuze gevolgen voor Welfus en zijn mannen.

Met name noem ik hier :

- a. Otto v. Freisingen.
- b. Annal. Palidenses.
- c. Annal. Klost. Disibod.
- d. Annal. Patherbrunn.

Men dient hierbij te bedenken, dat Annal. Patherbrunn. (verloren gegaan) eem reconstructie is, waarbij gebruik is gemaakt, m.n. wat deze episode betreft, van gegevens uit Annal. Palidenses (overgeleverd). Deze Annal. Palidenses is van deze vier bronnen ook het meest uitvoerig over deze uitval, zodat ik geneigd ben dit werk als mogelijke bron te voegen bij de reeds genoemde twee : Mont III en Mont. II. Dit laatste doe ik overigens met de grootste reserves, omdat de gegevens wel erg summier zijn en een juiste vergelijking eigenlijk niet goed mogelijk is.

Nu ben ik aan het eind gekomen van een vergelijkend onderzoek tussen de diverse kandidaat-bronnen en meen, gezien het voorafgaande, te mogen besluiten tot de constatering, dat Duym door gebruik te maken van "Von der belegerung Weinsberg in Bayren" (Mont. III), van "Ein küne that der weiber" (Mont. II) en de "Annales Palidenses" kon beschikken over die informatie, welke het hem mogelijk maakte zijn toneelstuk "Den Spieghel der Getrovwicheyt" te schrijven zoals hij dat in 1600 deed.

van de stof in Duym's "Den Spieghel der Getrovwicheyt" valt uiteen in twee deelvragen :

1. Zijn er vóór Duym's toneelstuk aanwijzingen te vinden in geschreven werken m.b.t. de anecdote van de "Weibertreue" ?

Duidelijk is aangetoond, dat er vóór 1600 al een zeer rijke traditie bestond, die teruggaat tot de oudste mededelingen in "Annales Patherbrunnenses", enkele jaren na de historische gebeurtenissen m.b.t. de strijd rond Weinsberg in nov.-dec. 1140.

Ik heb me op het langzaam vrijwel overal geaccepteerde standpunt gesteld, dat er hier inderdaad sprake is van een historische daad, m.a.w. dat het "Weibertreue" - motief een reëel historische basis heeft. Tevens is indirect dan bewezen, dat ook Jacob Duym's toneelstuk uitgaat van een historisch gegeven. Ook kwam aan het licht, dat de grootste dichterlijke vrijheid van Jacob zich liet terugvinden binnen het motief van de strijd rond Weinsberg. We zouden kunnen spreken van een verburgerlijke versie, door uitwerking van de gegevens m.b.t. introduceren van burgemeesters, véél nadruk op het gebeuren in de stad, e.d. Mogelijk door toneelwetten zoals eenheid van tijd gehinderd, werd zichtbaar dat een overigens maandenlange strijd (nov. - dec.) zich binnen het spel in één dag kon afspelen. Reminiscenties aan de historische bronnen klinken door als de burgemeesters praten over nood tijdens het beleg, gevaar van hongersnood e.d. Dit lijkt wat vreemd voor een beleg van één dag.

2. Het tweede deel van de vraag, n.l. welke van de in de traditie gegeven werken als bron of bronnen model zouden hebben kunnen staan voor "Den Spieghel der Getrovwicheyt" bleek ook beantwoord te kunnen worden. Gezien het grote aantal duidelijke overeenkomsten van Duym's toneelstuk met "Von der belegerung Weinsberg in Bayren" (Mont. III) is, mijns inziens, vast komen te staan, dat Jacob Duym in dit werk materiaal voor het schrijven van zijn stuk beschikbaar had.

5 SLOTCONCLUSIES.

Nu ik aan het eind gekomen ben van mijn onderzoek, is het goed de resultaten van dit onderzoek eens op een rijtje te zetten.

Uitgaande van "Den Spieghel der Getrovwicheyt" heb ik geprobeerd d.m.v. een analyse vast te stellen, welke de voornaamste motieven waren die samenhangen met het grondmotief, waar de titel "Den Spieghel der Getrovwicheyt" een eerste aanwijzing van was. Uit dit grondmotief was het mogelijk een aantal verhaalmotieven te isoleren. Hierbij bleek het spel vooral gebouwd rond 3 motieven :

1. "Weibertreue" - motief;
2. "Trouw aan een gegeven keizerswoord" - motief;
3. Berichtgeving over een strijd rond Weinsberg.

Vooraf het "Weibertreue" - motief bleek een onmisbare schakel, als voorbeeld van het ideaal van "Getrovwicheyt", n.l. de trouw van de vrouw aan de man.

Tevens kwam in deze analyse vast te staan dat een bepaalde episode uit het stuk, de geschiedenis van Muylken vet, Schoonteuch en de boer niet verbonden was met voorgaande motieven; hiermee was de term "komisch intermezzo" daadwerkelijk in de structuur van het stuk gegeven. Bij later onderzoek naar de mogelijke bronnen van het verhaal bleek deze mening bevestigd, omdat in géén enkele bron op welke manier dan ook stof die aan deze episode zou kunnen herinneren, terug te vinden was. Duym beschikte mogelijk, naar ik reeds heb aangegeven, over een andere bron w.b. de stof voor deze episode of we hebben hier te maken met een zelfstandige creatie van onze dichter.

Na dit deel uit het verhaal geïsoleerd te hebben, bleef er nog stof over binnen "Den Spieghel der Getrovwicheyt" die wèl vóór 1600, de datum van Jacob Duym's toneelstuk, was terug te vinden.

De centrale vraag van deze scriptie naar de herkomst

Zoals hij zelf al aangaf, berustte hij op meerdere voorbeelden, die ik, met overigens wat meer terughoudendheid, heb menen te localiseren in zowel "Ein küne that der weiber" (Mont. II) als "Annales Palidenses".

Zo lijkt het me toe, dat de vage omschrijvingen te vinden in resp. Poll, Worp en Rens w.b. de herkomst van de stof in Jacob Duym's "Den Spieghele der Getrovicheyt" na dit onderzoek tot het verleden behoren. Hiermee is tevens de weg geopend naar een reeds in de inleiding gesuggereerde voortzettende studie naar het proces van stofvinding en -uitwerking in Vroegrenaissancistisch werk. Dit onderzoek zou, voortbouwend op de hier genoemde resultaten, bij voorbaat kunnen beginnen bij het werk van Jacob Duym.

NOTEN.

1. Ontleend aan Jezus Sirach 25 : 18. Men enkt bij deze woorden aan Burgers "Die Weiber von Weinsberg" (strofe 6), in welks gedicht, zoals bekend, de geschiedenis wordt verhaald van de belegering van het Duitse plaatsje Weinsberg. De belegeraars staan tenslotte toe, dat de vrouwen het stadje verlaten met medeneming van het kostbaarste, dat zij bezitten. De vrouwen verlaten dan de stad, elk beladen met een zware zak, waarin - zoals later bleek - de resp. echtgenoten verborgen waren en dus zó de stad werden uitgesmokkeld. (zie HUIZINGA 1965 onder het lemma Vrouwelist (no. 10.296).
2. Zie bijv. KNUVELDER 1971, deel II, blz. 64.
3. Vgl. POLL 1898 blz. 47 onder noot 1.
4. Vgl. RENS 1975 blz. 37.
5. Vgl. WORP 1904 blz. 359.
6. Vgl. WINKEL 1907 blz. 77 t/m 79.
7. Vgl. KALFF 1907 blz. 510 t/m 512.
8. Bedoeld zijn o.a. Jan van Hout, Coornhert, e.d.
9. Hierop kom ik in het vervolg nog nader terug.
10. Vgl. BAUER 1939 blz. 298 t/m 300.
11. Schrijvers die opvattingen der Renaissance huldigen en zij die rederijkersgewoonten handhaven.
12. Vgl. KNUVELDER 1971 blz. 93 t/m 94.
13. Vgl. POLL 1898 hoofdstuk I, blz. 3 t/m 9.
14. Vgl. AA 1969 blz. 132.
15. J.P. van der Auwera in zijn rede, uitgesproken op het Taal- en Letterkundig Congres te Maastricht in 1875 (vgl. "Handelingen" van dit Congres).
16. Vgl. EVEN BIOGRAPHIE.
17. Vgl. EVEN 1901 blz. 515 t/m 537.
18. Vgl. WORP 1904 blz. 358 t/m 359.
19. Vgl. OOSTENDORP 1966.
20. Vgl. SERRARENS / WIJNGAARDS 1976.
21. In de middeleeuwen hadden zij die aan de universiteit het zgn. licentiaatsexamen hadden afgelegd, het recht colleges te geven, hoewel ze niet gepromoveerd waren. Ze stonden tussen de baccalaureus en de magister of doctor in.
22. *"Ierst de huysinge Meester Huybrechts wijlen Duym, gelegen binnen deser Stadt, op de Leye, ende bewoont bij zijn weduwe, haer eygen toebehoerende, inne woonende met heur vader Meester Jan Bellenus, licentiaet in de rechten, levende op thenne, hebbende de selve weduwe eenen sone; ..."*, zie BOONEN 1879 blz. 376.
23. Vgl. BOONEN 1879 blz. 151.
24. Vgl. BOONEN 1879 blz. 130.
25. In de opdracht van Jacob Duym's "Ghedenckboeck".
26. Dit toneelstuk is te vinden in SPIEGHELBOECK 1600. Vooral in de IIe t/m Ve geschiedenis vinden we bovenbedoelde gegevens.
27. *"... dat ick den gewenschten dienst des lants, metter daet niet kan helpen volvueren, daer ick nochtans alle uren bereyt soude zijn, zo den noot sulcx vereyschte, in den dienst van uwe Eerw. Mog. te leven ende te sterven. Den selvighen dienst mij nu belet ende ick uyt mijn vaderland verdreven zijnde, heb ick nu ledigen tijt om mijnen geest (die niet rusten en can) in dit mijn Spiegelboeck te laten werken".* Opdracht van zijn "Spiegelboeck" (1600).
28. Vgl. SCHOTEL 1862 blz. 27.
29. Vgl. EVEN 1901 blz. 531.
30. Vgl. POLL 1898 blz. 6.

van de stof in Duym's "Den Spieghel der Getrovwicheyt" valt uiteen in twee deelvragen :

1. Zijn er vóór Duym's toneelstuk aanwijzingen te vinden in geschreven werken m.b.t. de anecdote van de "Weibertreue" ?

Duidelijk is aangetoond, dat er vóór 1600 al een zeer rijke traditie bestond, die teruggaat tot de oudste mededelingen in "Annales Patherbrunnenses", enkele jaren na de historische gebeurtenissen m.b.t. de strijd rond Weinsberg in nov.-dec. 1140.

Ik heb me op het langzaam vrijwel overal geaccepteerde standpunt gesteld, dat er hier inderdaad sprake is van een historische daad, m.a.w. dat het "Weibertreue" - motief een reëel historische basis heeft. Tevens is indirect dan bewezen, dat ook Jacob Duym's toneelstuk uitgaat van een historisch gegeven. Ook kwam aan het licht, dat de grootste dichterlijke vrijheid van Jacob zich liet terugvinden binnen het motief van de strijd rond Weinsberg. We zouden kunnen spreken van een verburgerlijke versie, door uitwerking van de gegevens m.b.t. introduceren van burgemeesters, véél nadruk op het gebeuren in de stad, e.d. Mogelijk door toneelwetten zoals eenheid van tijd gehinderd, werd zichtbaar dat een overigens maandenlange strijd (nov. - dec.) zich binnen het spel in één dag kon afspelen. Reminiscenties aan de historische bronnen klinken door als de burgemeesters praten over nood tijdens het beleg, gevaar van hongersnood e.d. Dit lijkt wat vreemd voor een beleg van één dag.

2. Het tweede deel van de vraag, n.l. welke van de in de traditie gegeven werken als bron of bronnen model zouden hebben kunnen staan voor "Den Spieghel der Getrovwicheyt" bleek ook beantwoord te kunnen worden. Gezien het grote aantal duidelijke overeenkomsten van Duym's toneelstuk met "Von der belegerung Weinsberg in Bayren" (Mont. III) is, mijns inziens, vast komen te staan, dat Jacob Duym in dit werk materiaal voor het schrijven van zijn stuk beschikbaar had.

41. Voor de betekenis van het woord spiegel verwijs ik naar het artikel van Yves G. Vermeulen : "Een schoon historie. De presentatie van Nederlandstalige literatuur 1477 - 1540 : De titelpagina". In : Spektator jrg 12 (1982 - 1983) jan. nr. 4, blz. 264 noot 57 :
- "Spiegel" heeft twee betekenissen : het scheppen van een ideaalbeeld een betekenis die de hele Middeleeuwen door gebruikelijk en populair is, en daarnaast het afspiegelen van het geestelijk en cultureel leven van een tijd, deze betekenisverandering voltrekt zich vooral in de 16e eeuw en is van toepassing op boeken die meer willen zijn dan vermaak alleen (zie: Lehmann 1962, 73 - 84; Volkmann 1967, 1192, + 1207). Het geven van een ideaalbeeld overheerst in de devotonele werken en de hier horende literatuur, hoewel sporen van betekenisverandering te signaleren zijn.*
- De eerste betekenis "het scheppen van een ideaalbeeld" lijkt me het meest van toepassing in de context waarin ik het heb gebruikt.
42. Zie noot 35.
43. Vgl. BLOK 1970 hoofdstuk II, blz. 23 t/m 59.
44. Het woord aspect vat ik hier op in de betekenis "elk van de zijden of kanten die van iets kunnen -, of van waaruit het kan gekend of beschouwd worden; verschijningsvorm" (zie DALE 1976 onder het lemma "aspect", deel I, blz. 193.)
45. In Bijlage I treft U alle citaten aan uit het verhaal w.b. trouw / ontrouw, gerangschikt volgens het schema van blz. 24.
46. Onder motief versta ik "datgene, dat de lezer als gemeenschappelijk kenmerk van uiteenliggende lijnstukken in het verhaal opvat, waardoor het hem mogelijk is deze lijnstukken als één continue lijn te zien". (zie de definitie in BLOK 1970 blz. 26.)
47. In deze list zijn de volgende handelings-exponenten te ontdekken :
1. De keizer doet een belofte aan de vrouwen, dat ze de stad of burcht mogen verlaten met al datgene, dat ze kunnen dragen;
 2. De uitvoering door de vrouwen : ze dragen levende personen op hun schouders de stad of burcht uit. Hiermee redden ze het leven van de betreffende personen.

De trouw aan een gegeven keizerswoord-scène impliceert de volgende handelings-exponenten :

1. De keizer doet een belofte aan de vrouwen, dat ze de stad of burcht mogen verlaten met al datgene, dat ze kunnen dragen;
2. De uitvoering van deze belofte door de keizer : de keizer zegt zich metterdaad aan zijn belofte te houden en schenkt de ongelukkigen genade.

Opvallend hierbij is, dat de belofte zowel voorkomt in het 1e als in het 2e motief. Daarmee is tevens aangegeven hoe het komt dat beide motieven zo nauw met elkaar samenhangen. De belofte impliceert voor de vrouwen een andere uitvoering dan voor de keizer. Het wezenlijke van het succes van de list valt hieruit te onderkennen, want de vrouwen kennen aan de belofte van de keizer een andere waarde toe dan de keizer; voor de vrouwen betekent de belofte een in gang zetten van de uitvoering, zoals die zich voltrekt in het "Weibertreue" - motief, hiermee gestalte gevend aan hun trouw jegens de man; voor de keizer betekent zijn belofte, dat hij zich in principe aan deze belofte houdt, m.a.w. zijn uitvoering van de belofte is verwerkt in het "trouw-a.e.-gegeven-keizerswoord" - motief. Daarmee ontstaat er een discrepantie in de bedoelingen die verbonden waren met de oorspronkelijke belofte : formeel was de belofte voor zowel keizer als vrouwen gelijk, intentioneel was er onderscheid. Dit rechtvaardigt mijn onderscheid in twee motieven, waarbij de eerste handelings-exponent van beide formeel identiek is, doch intentioneel van een ander niveau.

48. In het vervolg duid ik deze episode met de list van de vrouwen aan met het duitse woord "Weibertreue", omdat deze list in hoofdzakelijk duitse publicaties als zodanig bekend staat.
49. Dit verhaalmotief begint in rg. 783 omdat hier voor het eerst gesproken wordt over een belofte van de keizer (zie citaten in Bijlage I); het motief eindigt in rg. 895 omdat daar voor het laatst sprake is van het houden van het keizerswoord.
50. Rechtvaardiging van deze beide cesuren ligt in : rg. 238 voor het eerst sprake van sluiten verbond, in rg. 615 is de nederlaag voor Welfhus en de burgers een feit en vanaf dat moment achten de burgers zich ontslagen van dit verbond.
51. Vgl. POLL 1898 hoofdstuk IV, blz. 94 t/m 109.
52. Interessante gegevens over dit onderwerp met diverse theorieën over herkomst in SMIT.
53. Het gaat om rg. 424 t/m 508.
54. Zie titelblad van "Den Spieghele der Getrovwicheyt" in SPIEGHEL-BOECK 1600.
55. Vgl. HAUSMANN 1969 blz. 87 t/m 91.
56. Vgl. KAISERCHRONIK blz. 534 t/m 535.
57. Vgl. HOFFMANN 1926.
58. Gezien de diversiteit van het door mij gebruikte materiaal leek het me zinvol allerlei vindplaatsen toch expliciet te vermelden. Voor genoemde artikelen kan ik verwijzen naar het onderdeel LITERATUUR.
59. Vgl. TRESKOW 1709.
60. Vgl. ECCARD 1723.
61. Vgl. CHRONICA REGIA COLONIENSIS.
62. De bibliografie m.b.t. deze discussie is te vinden in het onderdeel LITERATUUR.
63. Vgl. ANNALES PATHERBRUNNENSES.
64. Vgl. ANNALES PATHERBRUNNENSES vooral blz. 199 t/m 202.
65. Vgl. ANNAL. PALIDENSES.
66. Vgl. HOLTZMANN 1916.
67. Vgl. HOFFMANN 1926.
68. Vgl. HOFFMANN 1926 blz. 75.
69. Men dient hierbij te bedenken, dat dit kenmerk niet geheel overeenkomt met het "trouw-a.e.-gegeven-keizerswoord" - motief in hoofdstuk 2. Hier versta ik er alleen de uitvoering onder van de aldaar vermelde twee handelings-exponenten (belofte en uitvoering). Het gaat me er hier om dat de keizer expliciet aangeeft, dat hij zich aan zijn woord houdt. Bij de definiëring van het motief in hoofdstuk 2 bestond de mogelijkheid, zoals in veel van de bronnen die ik straks behandel ook inderdaad voorkomt, dat uit het verhaalde wel blijkt, dat de keizer zich aan zijn woord heeft gehouden, (immers het loopt goed af voor de "trouwelozen") maar dat dit nergens rechtstreeks wordt meegedeeld. Om mijn onderscheidingsstelsel m.b.t. allerlei bronnen iets te verfijnen, heb ik me bediend van deze afwijking in betekenis van dit begrip; de bronnen die het "Weibertreue" - motief bevatten, noemen allemaal de belofte, daardoor zou ik geen onderscheid binnen de diverse bronnen kunnen aangeven.
70. Zie titelblad van "Den Spieghele der Getrovwicheyt" in SPIEGHEL-BOECK 1600.
71. Vgl. ANNALES PATHERBRUNNENSES blz. 168 en 169.
72. Op blz. 28 heb ik de passage volledig weergegeven, de herkomst van dit fragment : KAISERCHRONIK blz. 534 t/m 535.
73. Met een dergelijke afkorting verwijs ik in het vervolg naar MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA.

74. Vandaar dat ik op blz. 27 als einddatum van de aanwezigheid van Conrad III 21 december vermeldde, zonder mijn keuze toe te lichten.
75. In BOLTE 1891 maakt deze auteur melding van de ontdekking van een "Cluchtboeck" uit 1576 in een verzamelband in de Danziger stadtbibliotheek. De titel van dit werk luidt :
- CLUCHTBOECK, inhoudende vele recreatieve Prepoosten ende Cluchten, wt veel gheleerder mannen, ende vermaerde Philosophen Boecken vergaert. Van nieuws in Nederlantsche sprake overgheses, oversien, ende oock vermeerdert. T'HANTVVERPEN. Bij Heyndrick Heyndricsen, op onser Vrouwen Kerchhof, inde Leliebloeme. 1576. Met gratie ende Privilegie.*
- Vervolgens geeft Bolte een opsomming van alle zich in dit "Cluchtboeck" bevindende verhaaltjes. Bij onderzoek van een werk met een vergelijkbare titel (vgl bibliografische gegevens op blz. 39 onder no. 22 Cluchtboeck), hoewel dit werk uit 1637 stamt, is me gebleken, dat het hier gaat om een latere, iets vermeerderde druk van voornoemd "Cluchtboeck" uit 1576. De door Bolte genoemde titels kwamen n.l. letterlijk voor in dit boekje in exact dezelfde volgorde. De enige afwijking was dat er een aantal verhaaltjes extra warem opgenomen na de laatste titel die Bolte in zijn artikel noemt. Het op blz. 40 letterlijk weergegeven verhaaltje is afkomstig uit deze druk uit 1637. Gezien voorgaande overwegingen leek me dit verantwoord.
76. Achtereenvolgens treffen we als bronvermeldingen aan :
- DEN SPIEGHEL DER EERBAERHEYT;
Ghenomen uyt seecker Boeck dat genoemt wort Histoires Tragikes,.....
 - DEN SPIEGHEL DER LIEFDEN;
Ghenomen so uyt Valerio Maximo, als uyt andere Schrijvers,.....
 - DEN SPIEGHEL DER RECHTVOORDERING;
Ghenomen uyt Valerio Maximo, ende andere Schrijvers.....
 - DEN SPIEGHEL DER GETROVVICHEYT;
Ghenomen uyt verscheyden Schrijvers van 'tgheen in de Duytsche landen is geschiet
 - DEN SPIEGHEL DER REYNICHEYT;
Ghenomen uyt den Oudt-Vader Hieronymo,.....
 - DEN SPIEGHEL DES HOOCHMOETS;
Wesende Troiados, eensdeels uyt Homero, ende eensdeels uyt Virgilio ghenomen.....
77. Ik meen me deze vertaling "Duytsche" = Duits te mogen veroorloven, hoewel ik besef dat bijv. in het WNT de 1e betekenis voor "Duytsche"= Nederlandsch en pas de 2e "Uit of van Duitschland" is. Ik doe dat op grond van de volgende overweging. In het door Jacob Duym zèlf geschreven stuk "Aen de Edele mogende Heeren de Staten der Vereenighde Nederlanden", waarmee het "Spiegelboeck" opent, vinden we nadrukkelijk (tot 5 maal toe) het gebruik van het woord "Nederduytsch" als het gaat om "Nederlands". De volgende citaten uit dit stuk bewijzen dit :
- "...dat onse alghemeen Nederduytsche spraecke meer en meer verduystert"
 - "... om te toonen dat onse moederlycke Nederduysche tale rijk ende overvloedich ghenoech is"
 - "Wy hebben onder onse voorouders veel fraye ende constighe Dicht-stelders ghehadt (.....) dat sy haer eyghen Nederduytsche spraeck onteert ende veracht hebben mits het ontleenen van allerley Latynsche ende uytheemsche vvoorden"

4. " ... ende hebbe gantsch nieuwve (doch over lang gheschiede) Spiegghels voort ghebracht, op dat ghelyck onse voorouders de Latynsche Tragedien ende Comedien in onse moederlijcke Spraeck hebben overgheset, de Latynsche oock eenighe stoffe moghen hebben om uyt onse Nederduytsche tale ooc eenighe derghelijcke over te setten ..."

5. " ... eensdeels om te toonen datmen sulck een svvaer stuck can in onse Nederduytsche sprake ghevoechlyck af beelde ..."

De consequente wijze waarop Duym hier "Nederduytsch" gebruikt als het gaat om "Nederlands" moet toch een aanwijzing zijn, dat hij dan, waar hij "Duytsch" gebruikt een andere betekenis op het oog had, n.l. "Duits". De gehele context wijst ook in de richting van deze betekenis.

78. "Verscheyden", deelw. v.h. vorige woord (bedoeld is het werkwoord) als bijw. en bnw. gebruikt.

1. Van elkander verwijderd, op een (nader bepaalden) afstand zijnde, door een afstand gescheiden;
2. Afzonderlijk, van elkaar verwijderd;
3. Van elkaar verwijderd;
4. Gesplitst, gescheiden;
5. Verschillend, van iets anders afwijkend of onderscheiden;
6. Overleden, gestorven, dood.

Uit deze opsomming zal duidelijk zijn dat alleen de 5e betekenis in ons geval relevantie bezit. (Vgl. VERDAM / VERWIJS 1885, deel VIII, kolom 2348 en 2349)

79. Ik ben me er zeer wel van bewust, dat niet aan al deze karakteristieken dezelfde waarde moet worden toegekend. Het wél voorkomen van een persoon als de "vrouw van Welfhus" is van véél groter gewicht dan het feit, dat er staat "op hun lijf dragen" i.p.v. op hun schouders dragen".

80. Dat ik alle bronnen (behalve het "Cluchtboeck") in dit schema heb vermeld en niet alleen die welke zowel de strijd, het "Weiber treue" - motief als de "Trouw a.e. gegeven keizerswoord" bevatten, ligt hieraan, dat het in theorie best mogelijk is, dat Duym gegevens uit een bepaalde bron heeft gebruikt, die alleen informatie over de strijd bevat. Door deze bij voorbaat buiten het schema te plaatsen zou ik de deugdelijkheid van mijn onderzoek aantasten.

81. Omwille van de overzichtelijkheid van dit schema ben ik afge- weken van de in het vorige hoofdstuk gehanteerde chronologische volgorde der mogelijke bronnen.

BIJLAGE I :

De uit de tekst verzamelde citaten m.b.t. trouw/ontrouw, geclassificeerd volgens het schema op blz. 24. Omdat ik de volgorde van de citaten binnen elke subgroep wilde geven in dezelfde volgorde waarin ze in het toneelstuk voorkomen en ik toch een onderscheid diende te maken tussen die citaten die wél en die citaten die niet letterlijk het begrip "trouw/ontrouw" of een variant ervan bevatten, heb ik de citaten die letterlijk een variant van het woord "trouw/ontrouw" bevatten, gekenmerkt met het teken T en het bedoelde woord onderstreept. Zo kon ik voorkomen dat dit schema nodeloos ingewikkeld werd.

I. trouw/ontrouw jegens de heer/keizer:

1. trouw/ontrouw Welfhus jegens de keizer:

- Welfhus :
"Mijnen vyant heb ick veracht, en vvillen vechten,
Ick vvou hem stoaten uyt den Keyserlijcken stoel,"
(rg. 14 - 15)
- De Keyser :
".... sy vvouden met ghewelt
My ontnemen mijn croon ..." (rg. 75 - 76)
- De Keyser :
"Sy hebben ghemeynt my om mijn schoon croon te
bringen," (rg. 515)

CESUUR.

- De ander vrou :
"Sy sullen nu voortaan t'uwen dienst zijn ghereet"
(rg. 772)
 - Welfhus :
"O ghenadichste Heer vvent u lieflijck ghesicht
Eens tot uvven knecht die hier en altijd t'uvven dinste,
Ick bid laet doch ghenaed' uvven dienaer ontmoeten,
Al dat ick misdaen heb is my van herten leet,
Hier lig ick nu, altijd tot sKeyzers dienst ghereet,"
(rg. 872 - 876)
 - Welfhus :
O Heer Keyser nu vvil ick onder u ghebiet
Staan so lang als ick leef en altijd t'uvven dinste,
T Ghebruyct my als ghy vvilt in alles als de minste,
Uvven dienaer sal u altijd blijven ghetrou,
Al heb ick veel misdaen seer groot is mijn berou,"
(rg. 896 - 900)
 - Welfhus :
T "Maer vvy blijven voortaan u ghetrou totter doot"
(rg. 907)
2. trouw soldaten aan keizer :
- De Keyser :
T "Daer naer zo prijs ick al mijne ruyters en knechten,
Die so troulijck en vroom schier hebben vvillen
(rg. 79 - 80) vechten,"

- De Keyser :
 - T "Aen u mijn trou volck sal ick in als danbaer vvesen," (rg. 83)
 - De Keyser :
 - T "Mijn trouvve Maerschallck vvilt ghy al het volck aenhalen," (rg. 324)
 - De Veltmaerschallck des Keyzers :
 - T "Al de Hopluyden cloeck die so troulijck sorghen, En de knechten ook met" (rg. 402 - 403)
 - De Keyser :
 - T "Ick bid u allen nu so ick yet bidden mach, Dat ghy nu in als vvilt mijn eer en trou bevveren," (rg. 836 - 837)
3. trouw soldaten aan Welphus :
- Welphus :
 - T "Dus Veltmaerschallck gheeft my doch uvven trouvven raet". (rg. 27)
 - Welphus :
 - T "Dus blijft my doch ghetrou al schijn ick een arm Heer, De cans can keeren haest laet ons trou by een blijven," (rg. 48 - 49)
 - Een der knechten :
 - T "VVy blijven hem ghetrou al vvaert oock totter doot toe, Liever te sterven dan hem te laten voorvvaer". (rg. 54 - 55)
- ontrouw soldaten aan Welphus :
- Een der knechten :
 - "Gaet al daer ghy heen vvilt ghy en bent niet seer vvijs, Tis quaet besloten zijn 'truym velt ick seker prijs, Men can niet loopen gaen als men vast is besloten, Och hongers noot heeft so menighen seer verdrotten, Achter den cant vant bosch sal ick my borghen hier, En veranderen dan tavont oft morghen schier Het root velt-teecken mijn om meerder vreucht t'aenschouvvven, Ick prijs alsulck volck meest diet mette starcste houvven." (rg. 66 t/m 73)
- 4a. trouw/ontrouw burgers v.d. stad aan Welphus :
- Welphus (tegen burgemeesters) :
 - T "Maer laet ons met verstant op ons bevvaring letten, Het vvelck al vvel sal zijn so ghy ons ghetrou blijft" (rg. 200 - 201)
 - Welphus :
 - T "VVy vvillen hier in stadt niemant krencken een duyt, Maer d'een d'ander trou zijn en maken een besluyt," (rg. 237 - 238)
 - De Veltmaerschallck :
 - ".... laet ons in tijts bequaem, Eendrachtich een verbont maken, en t'samen svveren." (rg. 242 - 243)
 - Tweeden Borghemeester :
 - "VVaer 't crijchsvolck in stadt niet so mocht ons vvedervaren Des Keyzers goetheyt, en zijn Majesteyts ghenaed',

Maer nu 'tvolck binnen is is sulckes al te spaed',
Dus en vveet ick met ons gheenen raet vvat beginnen,
Buyten is onsen vriend en den vyant is binnen,
Ongheluckich is die stadt die sulcx over coemt."
(rg. 192 - 197)

- Veltmaerschalcck :

T "De Keyser sal vvel haest uyt het velt moeten vviijcken,
Blijven vvy maer vast in liefde trou en huldt."
(rg. 252 - 253)

- Welphus :

T "VVy vwillen u trou zijn en blijven totter doot,
Bystaen in aller daet als trouwe bontghesellen."
(rg. 258 - 259)

- Eerste Borghemeester :

T "Ons borghers zijn heel goet haer trou en sal niet falen".
(rg. 264)

4b. trouw burgers aan de keizer :

- Heraut :

T "Hoort, hoort ghy borghers al die binnen VVijnsberch
zijt,
Conrardt de derde, een Roomsche Keyser nu ter tijt,
Versoect van u zijn stadt als zijn trou ondersaten...
Hy sal handelen u als men vrienden behoort." (rg. 145 -
149)

- Tweeden Borghemeester (zie boven) :

"Buyten is onsen vriend en den vyant is binnen" (rg. 196)

- Veltmaerschalcck des Keysers :

"Hoort, hoort ghy borghers goet laet u int legher vinden,
Voor u is noch ghenaed' ghy sijt des Keysers vrinden,"
(rg. 624 - 625)

II. trouw/ontrouw van de vrouw jegens de man :

- Welphi vrou :

"VVy arme vrouvven cranck bidden nu om haer leven,"
(v.d. mannen) (rg. 766)

- De ander vrou :

"Siet het vrouvven-gheslacht dat u nu valt te voet,
Biddende voor haer mans al met ghevouden handen ..."
(rg. 768 - 769)

- Welphi vrou :

T "VVy doen claer veel voor haer tis vvel een stout be-
drijf,
Maer vvat ist, het moet doch van ons eens nu gevvaecht
zijn,
Trou moet blijcken, al sou sy van vele beclaecht zijn."
(rg. 824 - 826)

- Welphi vrou :

"Ghy seyd' draecht uyt, gelt, goet en al daer 't hert
naer haect,
VVat ghy draecht met u lijf is u alles ten besten,
Dus hebben vvy o Heer seer vvel bedacht ten lesten,
Ons dus gheladen met den costelijcsten schat,
Die daer voor ons nu mocht vvesen in dese stadt,
Dat zijn ons vvaerde mans ..." (rg. 864 - 869)

- De Keyser :

T "Ick salt doen niet om u maer om de trou der vrouvven,"
(rg. 890)

- Vveest niet door de mans, maer door ons voorbid' beroert,
O Heer Keyser vvilt doch u ghegheven vvoort houven."
(rg. 886 - 889)
- De Keyser :
- T "Ick salt doen niet om u maer om de trou der vrouven."
(rg. 890)
- De Keyser :
- "Maer nu vergheef ickt al als vvaer het noyt gheschiet."
(rg. 895)
2. trouw aan een gegeven woord van Welphus aan de burgers van
de stad en omgekeerd :
(zie de citaten onder I4a.)

LITERATUUR.

- AA 1969. A.J. van der Aa "Biographisch woordenboek der Nederlanden". Voortgezet onder redactie van K.J.R. van Harderwijk en Dr. C.D.J. Schotel. Amsterdam 1969.
- ANNALES PATHERBRUNNENSES. "Annales Patherbrunnenses". Eine verlorene Quellschrift des zwölften Jahrhunderts aus Bruchstücken wieder hergestellt von Paul Scheffer - Boichorst. Innsbruck 1870.
- ANNAL. KLOST. DISIBOD. Zie overzicht hfdst 3, no. 8.
- ANNAL. PALIDENSES. Zie overzicht hfdst 3, no. 7.
- ANONYM. WEINGART. Zie overzicht hfdst 3, no. 4.
- BAUER 1871. H. Bauer "Die Geschichte von der Weinsberger Weibertreue". In: Zeitschr. d. Hist. vereins f. d. württembergische Franken. Jahrg. 1871. 9. Bd, 1 Heft.
- BAUER 1939. F. Bauer, e.a. "Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden". 's Hertogenbosch 1939. In deel III "De letterkunde van de Renaissance" is het betreffende stuk nr. V "Het drama der Rederijkers" te vinden. Het is geschreven door Dr. G.A. van Es, blz. 298 - 300.
- BERNHEIM 1875. E. Bernheim "Die Sage von den treuen Weibern zu Weinsberg und der Zusammenhang sächsischer Annalen". In : Forschungen zur Deutschen Gesch. 15 (1875) blz. 239 e.v.
- BERNHEIM 1884. E. Bernheim "Die Sage von den treuen Weibern zu Weinsberg". In : Historisches Taschenbuch, 6. Folge (1884), blz. 13 t/m 30.
- BLOK 1970. Dr. W. Blok "Verhaal en Lezer". Een onderzoek naar enige structuuraspecten van 'Van oude mensen, de dingen die voorbij gaan' van Louis Couperus. Groningen 1970.
- BOLTE 1891. Johannes Bolte "Ein Antwerpener Cluchtboeck von 1576". In : Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde, uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 10e deel, Nieuwe Reeks, 2e deel, Leiden 1891, blz. 127 t/m 137.
- BOONEN 1879. W. Boonen "Geschiedenis der stad Leuven " (1593 - 1594).. .. thans voor de eerste maal uitgegeven door Ed. van Even. Leuven 1879 - 1880 (2 delen).
- CARION. Zie overzicht hfdst 3, no. 17.
- CHRONICA REGIA COLONIENSIS. "Chronica regia Coloniensis", uitgegeven door Georgius Waitz. 1880.
- CLUCHTBOECK. Zie overzicht hfdst 3 no. 22.
- DALE 1976. Van Dale "Groot Woordenboek der Nederlandse Taal", 10e, geheel opnieuw bewerkte en zeer vermeerderde druk door Dr. C. Kruyskamp. 's Gravenhage 1976.
- DUYM. Voor een overzicht van zijn werken, zie hfdst 1, blz. 11 t/m 13.
- ECCARD 1723. J.G. Eccard "Corpus historicum medii aevi", deel I (1723), blz. 683 e.v. De kroniek van het Keulse klooster St. Pantaleon is een geschiedeniswerk in handschrift uit de 13e eeuw.

- EEMEREN 1973. G. van Eemeren "De benamingen voor 'bedrijf' en 'scene' in het Nederlandse drama tussen 1575 - 1625"; In : Spiegel der Letteren, 15e jaargang (1973). nr. 3, blz. 161 t/m 186.
- EIN KÜNE .. (MONT. II). Zie overzicht hfdst 3, no. 24.
- EIN STATT ..(MONT. I). Zie overzicht hfdst 3, nr. 20.
- EVEN BIOGRAPHIE. Edw. van Even "Biographie nationale publiée par l' Académie royale des sciences, des lettres et des beaux - arts de Belgique". ?
- EVEN 1901. Edw. van Even "De krijgsman en dichter Jacob Duym, uit Leuven, keizer der Rederijkerskamer der Oranje-Lelie"; In : VMKVA 1901, 1e halfjaar 1901, blz. 515 t/m 537.
- FRANCK. Zie overzicht hfdst 3, no. 14.
- GHDENCK-BOEEK 1606. Zie overzicht hfdst 1, no. 1.4. op blz. 12.
- HAUSMANN 1969. Friedrich Hausmann "Die Urkunden der Deutschen Könige und Kaiser", 9e Band : "Die Urkunden Konrads III und seines Sohnes Heinrich". Wien - Köln - Graz 1969.
- HEDIO. Zie overzicht hfdst 3, no. 15.
- HOFFMANN 1926. Werner Hoffmann "Die Sage von der Weinsberger Weibertreue". Eine volkskundliche Untersuchung. Inaugural. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Albertus-Universität zu Königsberg in Preussen 1926.
- HOLTZMANN 1911. R. Holtzmann "Die Weiber von Weinsberg". Zugleich ein Beitrag zur Kritik der Paderborner Annalen. In : Württembergische Vierteljahresshefte für Landesgeschichte, NF. 20 (1911), blz.
- HOLTZMANN 1916. R. Holtzmann "Die treuen Weiber von Weinsberg"; In : ⁴¹³ e.v. Hist. Vierteljahresschrift 18. 1916, blz. 1 e.v.
- HUIZINGA 1965. A. Huizinga "Nederlandse Zegswijzen". Amsterdam - Brussel 1965.
- KAISERCHRONIK. "Der keiser und der kunige buoch oder die sogenannte Kaiserchronik". Gedicht des zwölften Jahrhunderts, zum ersten Male herausgegeben von Hans Ferd. Massmann. 2e Teil. Quedlinburg und Leipzig 1849.
- KALFF 1907. G. Kalff "Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde". Groningen 1907.
- KNUVELDER 1971. Dr. G.P.M. Knuvelder "Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde". Den Bosch 1971.
- KOELHOFFSCHE CHRON. Zie overzicht hfdst 3, no. 10.
- LEHMANN 1962. P. Lehmann "Mittelalterliche Büchertitel". In : P. Lehmann "Erforschung des Mittelalters. Ausgewählte Abhandlungen und Aufsätze". Band V. Stuttgart. blz. 1 t/m 94.
- LEIBNITZ 1707. Leibnitz "Scriptores rerum Brunsvicensium".
- LUDEN 1835. H. Luden "Geschichte des teutschen Volkes", deel X, 1835.
- MANLIO Zie overzicht hfdst 3, no. 23.
- MONUMENTA GERMANIAE HISTORICA 1859. "Monumenta Germaniae Historica", ed. G.H. Pertz, Hannover 1859.
- MUNSTERO. Zie overzicht hfdst 3, no. 18.
- MUTIUS. Zie overzicht hfdst 3, no. 16.

- NAUCLERUS. Zie overzicht hfdst 3, no. 13.
- NORDEN 1912. W. Norden "Die Weiber von Weinsberg"; In : Deutsch Lit. Zeitg., 33. Jahrg. No 10. 9 maart 1912, blz. 582 e.v.
- OOSTENDORP 1966. H.Th. Oostendorp "De invloed van de Spaanse tragi-komedie 'La Celestina' op enige Nederlandse toneelschrijvers"; In : De Nieuwe Taalgids, jrg 57 (1966), blz. 353 t/m 364.
- OTTO V. FREISINGEN. Zie overzicht hfdst 3, no. 3.
- POLL 1898. Dr. K. Poll "Over de tooneelselen van den Leidschen Rederijker Jacob Duym". Diss. Groningen 1898.
- REGENTENBUCH. Zie overzicht hfdst 3, no. 19.
- RENS 1975. Dr. Lieven Rens "Genres in het ernstige renaissancetoneel der Nederlanden tot 1625". Met medewerking van drs. G. van Eemeren. Antwerpen 1975.
- RENS 1979. Dr. Lieven Rens "Poëtologisch proza" Joost van den Vondel. Zutphen. Klassiek Letterkundig Pantheon nr. 221. 1979.
- REPGAUISCHE CHRON. Zie overzicht hfdst 3, no. 9.
- RIESZ 1912. L. Riesz "Die Weinsberger Weibertreue als wahre Begebenheit erwiesen". In : Preuszische Jahrbücher 148, Heft 3 (juni 1912), blz. 463 e.v.
- SCHOTEL 1862. G.D.J. Schotel "Geschiedenis der rederijkers in Nederland". Deel II. Amsterdam 1862.
- SERRARENS / WIJNGAARDS 1976. Drs. L.F.A. Serrarens en dr. N.C.H. Wijngaards "Het moordadich stvck van Balthasar Gerards, be-gaen aen den Doorluchtighen Prince van Oraison. 1584." Van Jonkheer Jacob Duym (1606). Zutphen 1976.
- SMIT. W.A.P. Smit "Het Nederlandse Renaissance-toneel als probleem en taak voor de literatuur-historie"; In : Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. letterkunde, Nieuwe Reeks, deel 27, no. 4. Blz. 169 t/m 210.
- SPIEGHELBOECK 1600. Zie overzicht hfdst 1, no. 1.4. op blz. 11.
- STÄLIN 1847. G.F. Stälin "Wirtembergische Geschichte", in 2 boekdelen, vooral deel II, Stuttgart en Tübingen 1847.
- TRESKOW 1709. Wegelin "Thesaurus rerum Suevicarum seu Dissertationem selectarum", deel II, 1757. Dissertatio XVII : De rebus a Conrado III, gestis ab Arnolde Henrico de Treskow equite Magdeburgico habita 1709 et denuo Francof. et Lipsiae ed. a 1730, par. VII.
- TRITH. I (CHRON. HIR.). Zie overzicht hfdst 3, no. 11.
- TRITH. II (ANN. HIR.). Zie overzicht hfdst 3, no. 12.
- VERDAM / VERWIJS 1885. "Middelnederlandsch Woordenboek" van wijlen Dr. E. Verwijs en Dr. J. Verdam. 's Gravenhage 1885.
- VERMEULEN 1983. Yves G. Vermeulen "Een schoon historie. De presentatie van Nederlandstalige literatuur 1477 - 1540. De titelpagina". In : Spektator jrg 12 (1982 - 1983) jan. nr. 4, blz. 249 t/m 269.

VOLKMANN 1967. H. Volkmann "Der Deutsche Romantitel (1470 - 1770).
Ein buch- und literaturgeschichtliche Untersuchung".
Ph. diss Berlin 1954. In : Archiv f. Gesch. d. Buchwe-
sens. Hrsg. v.d. Komm. d. Börsenwesens d. dt. Buchhan-
dels. Frankfurt a/M. Band VIII. K. 1145 - 1324.

VON DER BELEGERUNG .. (MONT III). Zie overzicht hfdst 3, no. 25.

WAITZ 1870. G. Waitz "Göttingische gelehrte Anzeigen 1870", II,
Stück 45 (9 nov. 1870), blz. 1790 e.v.

WEINGART. JAHRBÜCHER. Zie overzicht hfdst 3, no. 5.

WENDUNMUTH. Zie overzicht hfdst 3, no. 21.

WINKEL 1907. J. te Winkel "Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Let-
terkunde", Haarlem 1907 - 1922.